

Eduard Toda i Poblet, al segle XIX

Pere Anguera
(Universitat Rovira i Virgili)

I

Benvolguts amics: m'excuso per l'atreviment de venir-vos a parlar d'uns temes dels quals, com a mínim, en sabeu tant com jo, i alguns força més. Sospito que l'única excusa que justifica la vostra invitació és la meua proximitat geogràfica als protagonistes esmentats al títol de la xerrada, Eduard Toda i Poblet, i la meua predilecció per la recerca del segle XIX. Intentaré, per a no defraudar-vos massa, fer-hi alguna aproximació més o menys innovadora. Són prou coneguts els trets essencials de la vida del diplomàtic reusenc, com per a repetir-los de manera sintètica, tot i que tenint en compte el lloc on ens trobem potser sí que val la pena de fer un breu esment a les circumstàncies dels seus orígens familiars, obviades per la majoria dels biògrafs, per tot allò que tenen a veure, salvant totes les distàncies, amb «l'engendrament del rei don Jaume», apropiant-me el títol d'una obra de contingut nítidament escatològic. A hores d'ara ningú no desconeix que Eduard Toda fou fill natural de Francesca Güell, germana del conegut periodista i dirigent republicà Josep Güell i Mercader, que el tingué amb un advocat, polític i terratinent d'ascendència riudomenca. El que no recordo haver vist mai publicat és la història que m'explicava el metge Salvador Vilaseca, l'il·lustre prehistoriador i director del museu i de l'arxiu reusencs, amb l'excusa de formular sornaguers comentaris a les dificultats amb què topà en un primer moment Eufemià Fort i Cogul per a localitzar-ne l'acta de baptisme. Pel que sembla, don Eduard de Toda, que és com es deia el pare, es negà a reconèixer el rebrot, malgrat les pressions de la família Güell que veia planar el deshonor damunt el seu bon nom de pacífics i honestos botiguers. Per tal de forçar-lo a donar el seu cognom al futur restaurador de Poblet, a Josep Güell i Mercader no se li ocorregué altra cosa que facilitar una nova trobada

entre el seductor riudomenc i la seva germana i, mentre més engrescats estaven en l'ardida pràctica «del plus bell esport que en el món sia», des-torbar-los amb l'entrada a la cambra d'una nodrida representació d'amics encapçalats per un notari que aixecaria la corresponent acta del plaent exercici. Segons Vilaseca, un cop enxampat, el Toda pare es vinculà davant l'amenaça de xantatge, reconegué el fill i deixà per sempre més els con-tactes amb la mare. No sé, i crec que no ho sabrem mai, si el pare contri-buí a cap de les despeses del fill i si tingué ocasió i voluntat per a ufanar-se dels seus èxits professionals i intel·lectuals. Tant hi fa perquè poc té a veure amb els temes que avui hem de comentar. Qui sí féu mans i mànigues per a esborrar la il·legitimitat de l'origen per tal que pogués accedir a la carrera diplomàtica fou el seu oncle Güell, que es va valer de les influències del seu cap polític, Emilio Castelar. Fossin les que fossin les relacions paternofilials, Eduard Toda no es referí mai per escrit i sembla que tampoc de paraula al seu progenitor.

II

La primera qüestió que cal plantejar-se és d'on sorgí l'interès de Toda per Poblet. Per què la fal·lera nada de bona hora es decantà per Poblet, i no per Santes Creus o Escaladei, o fins i tot per Escornalbou, que anys més tard arribà a posseir i restaurar, per exemple? Em penso que la res-posta és ben fàcil d'haver: Poblet comptava amb el prestigi que li atorga-va el fet de ser el gran panteó reial català i a més la seva història era acces-sible sense cap problema en centrar una pionera guia turística obra de don Andreu de Bofarull i Brocà. El senyor de Bofarull, també reusenc i decidit protector de tots aquells que s'iniciaven en el conreu de les lletres i les arts, en una data tan primerenca com el juny de 1848, tretze anys mal comptats des de l'inici de la seva destrucció definitiva, publicà l'opuscle, *Poblet, su origen, fundación, bellezas, curiosidades, recuerdos históricos y des-trucción*, que feia 80 pàgines rodones. Era una guia eixarreïda, per l'exten-sió i per la poca fortuna literària del text, un tret aquest darrer que com-parteixen totes les obres d'Andreu de Bofarull, però que gaudí de llarga acceptació durant tot el segle XIX.

Aquesta guia va servir d'inspiració, si no és que el va escriure per encàr-rec el mateix Bofarull, a l'anònim redactor de l'article dedicat al monestir

del conegut *Diccionario geográfico* de Pascual Madoz: «el ámbito cuyos límites acabamos de describir, forma un paralelogramo más dilatado por el lado de mediodía que por el de norte», afirmen en la introducció amb idèntic redactat els dos textos, tot i que en la versió de Madoz les referències als punts cardinals s'han transformat en sengles inicials, S. i N. Podria donar força exemples més dels calcs descarats, que sovint es limiten a capgirar l'ordre dels adjectius o a sintetitzar el text més llarg del senyor de Bofarull, per a dotar de més harmonia i d'un redactat més fluït al seu sempre grinyolant i esparracat castellà. El diccionari, i si no m'erro és l'única vegada, afegeix un parell de detalls en la descripció arquitectònica de la sala capitular, però, el que podria semblar una aportació, de collita pròpia a partir de l'observació del monument descrit no és altra cosa que la incorporació al text d'uns elements omesos a la guia en ser del tot perceptibles a la làmina que l'acompanyava, obra segurament de Domingo Soberano, el primer mestre de dibuix de Marià Fortuny. L'apropiació informativa més descarada es dona en el darrer apartat, el dedicat a narrar de manera esquemàtica la destrucció final del cenobi el 1835: «el hacha en el bosque y la tea incendiaria en el edificio lo aniquilaron del todo; las columnas volantes que por allí transitaron, fijaron sus vivaques en la iglesia», escriuen o publiquen, ambdues versions, per exemple, i tallo aquí la cita per a no fer-me pesat. En definitiva, i aquí és on volia anar a raure i el que justifica l'exordi, l'interès de Toda per Poblet havia de néixer, en part, de la coneixença literària que en tenia a partir de la lectura de l'obra de Bofarull, en una o altra versió. La lectura de les descripcions atiarà la imaginació romàntica del jove Toda des de la seva adolescència, que la veuria potenciada per les descripcions que del monumental conjunt ruïnós en feia el seu amic Josep Ribera. Poblet era a més a més, de tots els grans monestirs de la comarca, el de més bon accés gràcies al ferrocarril que arribava fins a l'Espluga de Francolí. Amb tot Toda no el visità per primera vegada fins al 2 d'abril de 1870.

El 1870, el mateix any en què es reeditava la guia de Bofarull, un Toda encara adolescent, tenia quinze anys, publicà el fascicle de vint-i-quatre pàgines *Poblet, descripción histórica*, imprès per Tosquellas y Zamora, de Reus. La part de descripció històrica, dels fets i de l'estructura passada del monestir en els temps d'esplendor, és gairebé sempre inspirada per la de Bofarull, malgrat modificar-ne l'ordre de les informacions i tot donant a entendre, que ha vist i coneix amb cert detall l'estat del monument que

REAL MONASTIR DE POBLET

ENAMORATS, com a bons fills de la terra, de les joyes arquitectòniques que revelen als presents les grans passes de nostra estimada Catalunya, y correm al pensar quell' d'ocult o desadaia d'una y la apatia d'altres poden fer desaparèixer per sempre més aquestos tresors de la antigüitat, avuy, que gracies a les iniciatives del Ateneu Barcelonés se parla tant del abandonat Monastir de Poblet, y á fi de contribuir al desveïllament del poble català, creyem que es oportú donar á conèixer lo més hermos d'aquell casal y recordar á nostres llegidors lo que fou y representa aquell pensat monument.

Además, donchs, de la planta baixa dels edificis que forman lo real Monastir y de alguns detalls interiors y exteriors del mateix que treyem de la obra *Poblet*, album de 19 vistes fotogràfiques inalterables reproduhides del natural pel distingit soci de la «Associació Catalanista d'Excursions científiques de bona recordança, n'Antoni Massó, copiém també de la esmentada obra lo resum històric que la acompanya, segurs de que no'l faríam nosaltres millor y de que será relleigut ab satisfacció per tots los que anyoran les granses de la nostra patria.

RESUM HISTÒRIC

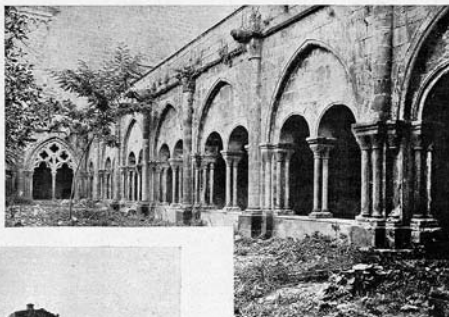
Lo que fou Real Monastir de Santa María de Poblet, maravella insigne del art, quals despullen están posades avuy baix la custodia de la Comissió de monuments històrics y artístics de la província de Tarragona, está situat en la comarca anomenada Conca de Barberà, prop del poble de La Eulaga de Francolí, estació del ferrocarril de Tarragona á Reus y Lleyda, y punt molt concorregut á cana d'una font ferruginosa, excellent, que en son terme's trova.

L'origen del monastir, segons tradició, se deu á un ermità nomenat Poblet, que pel any 1120 s'entregava al retir en un lloch d'aquella entornada, conegut dels mores, aleshores en possessió del país, ab lo nom de Lardeta. Aquest ermità fou agafat per tres voltes diferents per la gent d'Almirá Almonin, regl de Círcula, y tancat en lo castell d'aquest nom del que cada vegada desaparegué miraculosament, tornant-se á la ermita, fins que, meravellat aquell capdell del prodigi, maná que no se li causés més dany, y ab data de 514 de la hegira, li feu donació del terreny de la citada ermita, donació que fou confirmada deu anys després per lo Wali de Lleyda.

En 1149, havent lo comte de Barcelona Ramón Berenguer IV, expulsat los mores d'aquella entornada,

CAPELLA DE SANT JORDI.

ALA ROMÁNICH OJIVAL.

CÚPULAS Y MURALLA POSTERIOR.

extinguí la donació als terrenys immediats á la ermita, y posteriorment, enciat de la bellesa del lloch, así com de la vida exemplar de Poblet y de dos piadosos companyes que se li havien agregat, pensá fundarhi un Monastir y al efecte cedí les ermites de Poblet y dilatat espay de terra á Sang de Fontfèrde, de la famosa ordre del Cistell, en la diòcesis de Narbona. Units á aquest dotze monjos més, passáren á ocupar lo naixent Monastir en 1153, acte que se celebrá ab gran solemnitat.

descriu. Així ho demostren, per exemple, les últimes línies: la portalada del palau del rei Martí «da solamente hoy a varios salones sin techo, y de cuyo suelo pronto daran cuenta la maleza y reptiles que lo pueblan».

Però ara m'interessa sobretot evidenciar els tocs racionalistes i anti-clericals que emergeixen sempre que el jove Toda deixa de sotmetre's a la descripció distant, aparca els detalls exactes que diria el gran clàssic francès, i emet opinió, per a fer més evident la seva posterior conversió, i mai millor dit. Només caldria retenir les frases inicials: «nacido con los mitos sublimes del cristianismo, rodeado de una atmosfera saturada de oscuridad y lobreguez, el orijen de Poblet se pierde en la noche de la edad feudal. Si la razón no guiara nuestras determinaciones, buenamente creeríamos el milagro del hermitaño Poblet, que [...] legó su nombre para ser transmitido a la posterioridad». Poc més endavant el to distant es converteix en proposta interpretativa bel·ligerant: «empieza aquí el poderio y engrandecimiento del monasterio de Poblet. Papas, reyes, barones y magnates rivalizaron en dotarlo; aumentose extraordinariamente el número de sus monjes; edificose esta soberbia obra, que aun derruida el viajero contempla y admira; y dueño de infinidad de pueblos y condados, manteniendo en el mas abyecto estado de ignorancia a sus esclavos, usando con ellos de la tiranía feudal, no concibió ni cruzó siquiera por su mente, que el autómatas había de ser la fuerza impulsora de su destrucción y ruina, que a no tardar la víctima se convertiría en verdugo. Y sucedió así: en 24 de julio de 1835 insensatas turbas invadieron el monasterio causando su destrucción y ruina. La ignorancia derribó lo que erigiera una afrentosa tiranía». No cal sorprendre's ni de la lectura ni de la retòrica: és la doctrina que li havia ensenyat el seu oncle i tutor efectiu, Josep Güell i Mercader, la que el 1871 divulgaria Josep Martí i Folguera a través d'*El Eco del Centro de Lectura* i la que el mateix Toda havia assumit i difós, en articles de plantejaments genèrics, a *La Redención del Pueblo*, una actitud que es troba a anys lluny del filoclerical de l'edat adulta. El canvi de percepció en l'autor, unit a la sens dubte molt reduïda tirada de l'opuscle, ajuda, penso, a explicar la dificultat avui de trobar-ne cap exemplar a les llibreries de vell.

Res insinua, en aquesta primera publicació todiana sobre Poblet, que sigui cert el que ell mateix repetí més d'una vegada a l'edat adulta, que fos una mena de promoció d'un projecte de restauració, empès per Toda, Josep Ribera i Antoni Gaudí i que els guanys generats per la venda de

l'opuscle havien de servir per a finançar-la, tot i que possiblement sigui un resum de part del material que aplegà l'estiu de 1870 per a redactar en solitari una memòria sobre la seva reconstrucció.

III

El 1883 Eduard Toda publicà el segon llibre de tema pobletà: *Poblet. Recorts de la Conca de Barberà*, a l'«estampa de la Renaixensa». En teoria el volum era el sisè i darrer de la Biblioteca del Renaixement; l'havien precedit tres volums antològics, un recull de narracions de Martí Genís i la primera novel·la de Narcís Oller. No sé si fou realment un llibre d'editor, tot i que sospito que Toda, que ja començava a bitlletejar, deuria participar, com era costum a l'època, en el finançament de l'edició. Sigui com sigui una primera cosa, i prou important per a fer-hi atenció, es fa evident amb la simple comparació de títols: el canvi de llengua. El castellà més tost eixarreït havia estat substituït només dotze anys més tard per un català ben viu i fresc, canvi tant més remarcable quan el castellà l'havia emprat un jovecell que de ben segur poques vegades se'n servia en la comunicació oral i el qui usa el català és un jove ben plantat, que ha començat a córrer món, prestant els seus serveis a l'estat espanyol de la restauració, centralista i gens sensible no ja a les primerenques reivindicacions regionalistes, sinó ni tan sols a les palpitations culturals dels territoris que governava. Val la pena, doncs, fer un incís en el paper que Toda juga en la Renaixença.

Què o qui fou el que empenyé Eduard Toda a embrancar-se en el compromís essencialment literari i lingüístic, però que ben segur anava més enllà, tot i que en el to evanescent i eteri de la majoria dels membres de la seva generació? No ho sé, però tanmateix sospito que en la, diguem-ne, conscienciació, algun paper i no pas menystenible hi jugà el seu oncle i mentor Josep Güell i Mercader. Güell, el màxim impulsor inicial del Centre de Lectura, era en aquells temps un destacat militant del republicanisme castelarià, que en els anys del Sexenni es proclamava, i ho feia amb convenciment, almenys entre els militants reusencs, federal i cantava les lloances de les antigues llibertats catalanes. Güell escriví des de molt d'hora poesies en català, tot i que a la prosa no hi arribà fins a la maduresa, quan esdevingué corresponsal a Madrid de *La Renaixensa* i hi

redactà els textos memorialístics, que li han garantit la més llarga anomenada. Però tanmateix, des de ben jove es preocupà per la Renaixença planyent-se, en una carta a Víctor Balaguer que després publicà, dels tons més aviat conservadors de la majoria dels seus impulsors. Amb tot, i aquí és allà on jo volia arribar, Güell ben segur que es va valer sempre del català en les seves relacions i n'impulsà l'afecte i el conreu. Toda, n'estic segur, en fou en això un seguidor convençut i més militant. Toda emprà el català en les converses amb els seus amics i des de molt d'hora, potser des de sempre, en part de la correspondència tramesa des de l'altra part del món. M'apresso a dir que no ho féu sempre ni amb tothom; potser depenia del grau de confiança, de la sospita de coincidència en el compromís o de la possible reacció de refús davant la iniciativa. Es conserven, i la generositat de Maria Font de Rubinat me les va fer conèixer i en permeté l'edició que en férem Magí Sunyer i jo mateix, unes poques cartes de Toda a Joaquim Navàs; dues, en vers, són íntegrament en català, les altres dues en una barreja de català i castellà, que empra en la majoria dels fragments en prosa, la part més escassa del text. Toda, que aleshores tenia vint-i-dos anys, anava a prendre possessió del seu destí diplomàtic al mar de la Xina el 1876. El seu català és ric, fresc, fluid. I hi demostra una àgil vena versificadora i una innegable capacitat irònica per a la poesia satírica, habilitats que confirmen les altres escadusseres mostres publicades de la seva dedicació rimadora, entre les quals destaca el llarg text arromançat dedicat a la mort del Tomàs Homs. Tal volta, aprofito l'ocasió per a plantejar-ho, seria bo mirar de fer una edició de la seva obra poètica, com a mínim de la catalana, tota ella més propera a la sàtira que a la lírica. No els he pogut veure i ni tan sols sé on paren els tres volums de manuscrits en quart que contenien versos escrits entre 1867 i 1890 que foren cedits al seu fill pel Patronat de Poblet després de la seva mort.

Amb tot, el que el féu caure del cavall, si és que tenia cap dubte, fou el sojorn a l'Empordà en companyia de Francesc Matheu la primavera de 1883. El cert és que Eduard Toda mantingué a partir de 1884 una continuada correspondència amb Pau Font de Rubinat. Pel que he pogut veure i recordo tota ella és escrita en català. L'inici de la relació epistolar coneguda el provocà la voluntat de fundar a Reus una entitat catalanista, tot i que la militància castelariana de Felip Font, el pare de Font de Rubinat, permeti suposar una relació més antiga. En català és també la correspondència localitzada de Toda amb un altre reusenc, Antoni Aulèstia, amb qui es tutejava,

com en català i tracte de tu és la mantinguda amb Àngel Guimerà. Però més enllà de les cartes hi ha un segon fet que em sembla remarcable. En una carta del 31 de març de 1885, datada al Caire, comunicava a Font de Rubinat els seus delers egiptològics i l'informava de les moltes «notas de descobertas acabadas de fer», de les quals anotacions li n'enviava una «escrita correns ab lo tinter de campanya en lo mateix fons de una tomba», després d'haver-la «copiada entre mas apuntacions». No sé, ni m'interessa gaire, l'originalitat de la troballa, ni la transcendència de la descoberta de «la tomba d'un dels prínceps reals de las primeras dinastias». El que vull remarcar és el fet que el 1885 Toda redactés les notes del treball de camp en català, quan més d'un dels literats de la Renaixença el menystenien a la correspondència familiar i amical i ben segur en les notes quotidianes i en les erudites.

És cert que tots els articles que publicà, fins al 1883, són en castellà, però tanmateix hom es pot plantejar si l'elecció de la llengua era voluntària per part del redactor o si venia imposada pels responsables del periòdic. Ben segur s'hi sumaven ambdues possibilitats. Ara bé a partir d'aquell any, en poder accedir a les pàgines de *La Renaixensa*, se'n convertí en un col·laborador constant, obstinat, només el primer any, el 1883, 24 articles sobre múltiples aspectes, mentre no es feia gens esqui a subministrar-ne a d'altres revistes com *La Il·lustració Catalana*. I cal remarcar que, a diferència de la majoria dels altres col·laboradors, Toda no hi parla de temes nostrats o d'erudició nacional, ans tot el contrari: és el primer i de fet l'únic articulista que hi tracta temes que en res afecten la catalanitat. Ras i curt tracta el català i la cultura catalana com si fossin una llengua i una cultura del tot normalitzats. El català fou també la llengua dominant als seus llibres i opuscles. Sé que això pot semblar més discutible però si de la llista de les seves publicacions se n'exclouen les obres professionals i les d'encàrrec, el català domina en les escrites per pròpia voluntat, com a opció personal per a transferir coneixements o experiències, per damunt del castellà i de les més anecdòtiques en altres llengües. També aquells anys es prodigà amb conferències en català en diverses societats.

Deixant al marge una separata de *La Renaixensa* de 1883, el seu primer llibre en català, del mateix any i del mateix peu editorial, és el segon dedicat a Poblet. En publicar en català tota la seva obra primerenca més o menys erudita féu un notable esforç per anostrear sabers múltiples. El 1884 publicava *La agricultura en Xina: notas sobre'l cultiu de las terras y la producció del thé y algunas consideracions relativas a la mineria d'aquell país*.

Era possiblement el primer llibre que s'imprimia en català i amb informacions de primera mà sobre un tema que es pot qualificar com a mínim d'exòtic. Dubto, també, que en castellà n'hi hagués gaires precedents si és que n'hi havia. Llàstima que no arribés a bon port el projecte anunciat el 1885 de publicar «lo llibre *De Reus a las Piràmides*» un aplec de textos inèdits i d'articles ja publicats que havia de recollir les seves vivències de rodamón il·lustrat. Vénen després els tres llibres dedicats a la Sardènia i l'Alguer. La darrera aportació que sense referir-se a un tema estrictament català Toda publicà en català és la monumental *Bibliografia espanyola d'Itàlia: dels orígens de la impremta fins a l'any 1900*, que aparegué en cinc volums entre 1927 i 1931. Segons recordava Miquel Batllori, primer havia pensat publicar-la en castellà, com ho havia fet el 1890 amb la *Bibliografía española de Cerdeña*, però la persecució a què sotmetia la seva llengua la dictadura de Primo de Rivera en provocà el canvi. I tanco el parèntesi, tot recordant que formà part dels «senyors de la y» mantenint-se tota la vida en una obstinada bel·ligerància contra les normes de l'Institut.

IV

Com ja he dit el 1883 publicà el segon llibre sobre Poblet. El primer article del recull de narracions històriques, dedicat a la destrucció del monestir, comença amb un to literari amarat de romanticisme tardà: «caygué ferit per lo llamp de la revolució y morí sens grandesa [...]. Fou l'obscur esclau fuetejat, per quals ossos trencats y carns obertas s'escapava una vida miserable: jamay pogué esser l'indomit cauti de guerra baixant a l'arena alt lo front, la febre als ulls, la rabia als llabis, a la mà l'espasa famolenca d'emportar vidas abans de rendir lo cos a la fúria del poble y enviar l'ànima als judicis de l'eternitat. L'història de Poblet devia cloures al segle XV. Fins allavors respongué tan bé a son destí de santuari de las glorias pàtrias, com hi faltà més tart per seguir una política petita y egoista. Son nivell baixà; lo que no baixaren foren los nuvols d'odi que s'amuntagavan en son cap, ni las corrents furiosas de las ideas novas que obriren ample portell a sas rónegas murallas». Em disculpo per la llarga citació, però la crec important per a marcar el canvi de sensibilitat que es començava a produir en l'esperit de Toda, que rebla la referència al monestir com a «dipositari de las reliquias de

nostres reys y de nostra noblesa». L'antic i àcid anticlerical republicà havia iniciat la metamorfosi. Malgrat que, com ja detectà Joaquim Santasusagna, hi transpuen «encara molt evidents vestigis de l'anticlericalisme que sentia l'autor en la seva joventut», sobretot perquè «tot sovint acusa els frares del que passà al monestir».

El 1915 reedità una tria dels articles aplegats en aquest segon llibre pobletà al quadern número 100 de la Lectura Popular amb un títol ben simple: *Poblet*. Ambdós volums s'obren amb el mateix treball, el dedicat a la descripció de la destrucció del monestir al llarg del segle XIX. El text és sovint idèntic, però cal remarcar les supressions fetes al cap de trenta-dos anys. Els dos primers paràgrafs que acabo de llegir fragmentàriament i on s'encabia la crítica més nítida sobre l'actuació dels frares els segles anteriors han desaparegut totalment. En canvi en l'article dedicat a la descripció del claustre i dels edificis que li eren adjacents, no s'està de criticar, en un text de 1883 mantingut íntegre el 1915, que per bastir les edificacions tardanes, els frares en «malmeteren moltes de las antigas, no repararen en destruir fatxadades de pedra, esbeltas voltas gòticas, richs finestrals y sump-tuosas galerias. La destrucció artística del monestir data d'aquella època; los frares foren los primers qu'hi posaren las mans. Testimonis muts de mostre assert són las pedras talladas ab ricas esculpturas que cada dia surten d'entre las runas novas y que'ls econòmichs religiosos aprofitaren per pedra de paret». La crítica més que ideològica és estètica, o si es vol més per qüestions d'art que no pas pel comportament ideològic o social.

El 1935 Toda publicà *La destrucció de Poblet*. Era el quart volum, i l'únic que publicà en vida, d'una ambiciosa *Història de Poblet*. És un treball caòtic, com ho són la majoria dels seus que es pretenen erudits, i on fa constar a la pàgina 163 que des del 1870 es dedicava a recollir informació de tota mena, s'entén que oral i escrita sobre el monestir i les seves vicissituds. El llibre, quan abandona la transcripció no sempre prou fiable dels documents, que de vegades tradueix o en d'altres resumeix o escappa sense advertir-ho mai, i quan manté el to més espontani en la transcripció de les notícies recollides per via oral té un interès superior i una lectura molt més refrescant. Una de les premisses que Toda sembla voler-hi defensar és la culpabilitat relativament menor dels veïns dels pobles de l'entorn en la destrucció iniciada el 1835, per a assenyalar tot seguit «els criminals, fins potser on menys la gent s'ho espera. Veurem l'acció detallada dels destructors de Poblet, que ho foren les Autoritats superiors de

Madrid i de Tarragona, les corporacions artístiques, els guardians infidels, els col·leccionistes de records i els antiquaris corromputs fent l'ofici de comprar tot quant sortia i fins de falsificar el que faltava i era sol·licitat». Per altra banda, al llarg de tot el volum sembla voler exculpar els monjos de qualsevol responsabilitat, possiblement perquè ja tenia entre cella i cella la voluntat de reintroduir al monestir la vida monàstica.

V

Ja he recordat que Toda efectuà la primera visita a Poblet el 2 d'abril de 1870. Tretze anys més tard, l'estiu de 1883, féu una llarga estada en un mas a prop de l'Espluga de Francolí, estada que aprofità per a recollir informacions pobletanes i per a sovintejar les visites a les ruïnes del monestir, on el mes d'agost organitzà dues vetllades amb recitals nocturns de poemes, seguits de pisolabis, tot sota la feble il·luminació de les torxes i els estels. En el mateix sojorn a la península de 1883-1884, aprofità les anades a Madrid per a consultar la documentació que afectava «la santa casa, tinguda desde la meva infantesa com la nina dels meus amors», segons proclamava el 1884 en un article a *L'Excursionista*, quan es disposava a anar a ocupar un altre càrrec diplomàtic. Fins al 1922 Toda no publicà cap altre text pobletà redactat de bell nou. Foren més de trenta anys de silenci dels quals es rescabala amb la important i continuada dedicació a la tasca de reconstrucció del cenobi iniciada el 1920 que completava la dedicació a la recerca i la divulgació de notícies pobletanes. Però això pertany ja al segle XX i són, per tant, figures d'un altre paner.

Amb tot, tenint en compte les denúncies contra les actuacions dels cistercencs pobletans que formulava Toda en els primers treballs dedicats al monestir, sí que paga la pena una darrera constatació que tanca el cicle de la seva conversió ideològica: la voluntat, gairebé la lluita per a la restauració monàstica. El vell anticlerical començà a veure de bon ull el 1927 el retorn dels frares a les antigues dependències monacals, dubtant en un primer moment entre oferir-les als trapencs castellans, per als quals es decantaven les seves preferències, o als cistercencs francesos. Malgrat topar amb el bo i millor de la intel·lectualitat catalana que amb tota la raó del món s'hi oposava, Toda se sortí amb la seva i els cistercencs retornen a Poblet el 1940.